

## **СИСТЕМАТИЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ РОДУ RHUS L.**

*Наведено результати аналізу вітчизняної і зарубіжної літератури стосовно номенклатури та систематики роду Rhus L.*

Потреба систематизувати рослини виникла в людей у зв'язку з пізнанням та використанням представників рослинного світу. Становлення систематики супроводжувалося підвищенням рівня знань про внутрішню і зовнішню будову рослин, історію їх поширення, господарську цінність. Саме господарське використання рослин і зумовило появу так званої утилітарної систематики. Потім був етап штучної систематики, яка ґрунтувалась на довільно взятих морфологічних ознаках, пізніше — натуральної (природної) систематики, побудованої на сумі морфологічних ознак. Нині найдосконалішою вважається еволюційна, або філогенетична, систематика рослин. В її основу покладено еволюційне вчення [3].

Метою нашої роботи було проведення аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури стосовно номенклатури і систематики роду Rhus L.

Філогенетична систематика, розроблена А.Л. Тахтаджяном, вважається найсучаснішою. Вона побудована на новітніх даних з біології та багатьох інших наук.

Вивченням номенклатури, систематики та видового складу родини Anacardiaceae займалося багато вчених [1–3, 5, 6, 9, 10, 12, 14, 15]. Вперше номенклатурну назву Anacardiaceae запропонував Ліндлі в 1830 р. замість непридатної, на його думку, назви Terebinthaceae Juss., хоча приводу для такої зміни з точки зору номенклатурного кодексу немає. Назва Terebinthaceae походить

від одного із синонімів родової назви Pistacia L., а саме від доліннеевської назви Terebinthus Tourn. У 1959 р. на IX Міжнародному ботанічному конгресі у Монреалі назву Anacardiaceae було занесено до списку Nomina familiarum conservanda через широке застосування з 1830 р. Згідно з рішенням IX Міжнародного ботанічного конгресу, назви родин, не затверджені Міжнародним кодексом ботанічної номенклатури, вважаються незаконними, якщо тільки вони не збережені як Nomina familiarum conservanda. І.О. Лінчевський у праці «К истории номенклатуры семейства Anacardiaceae Lindl.» [12] навів хронологію номенклатури родини Anacardiaceae Lindl.:

1789 — Terebinthaceae Juss. Gen. Pl.: 368. — Typus: Pistacia L. (syn.: Terebinthus Tour. ex Mill.).

1824 — Spondiaceae Kunth, Ann. Sci. Nat. 2: 362. — Typus: Spondias L.

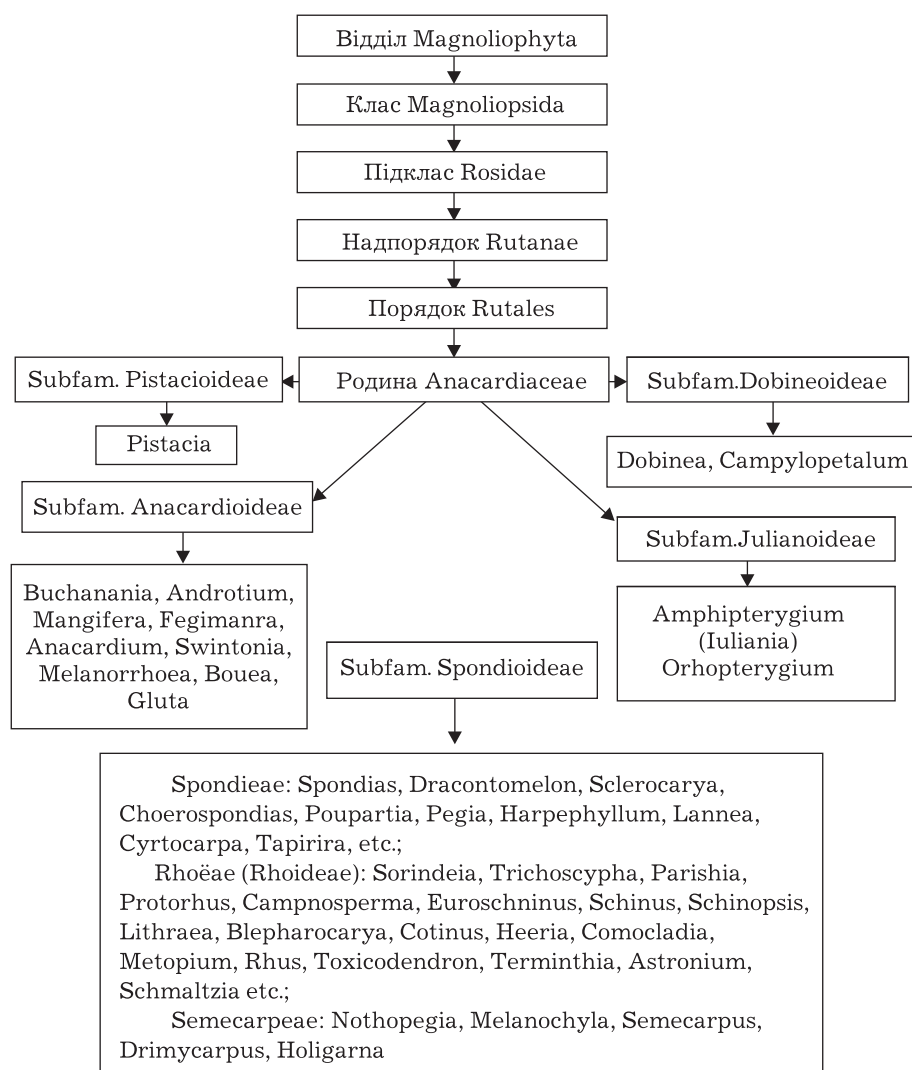
1830 — Anacardiaceae Lindl. Introd. Nat. Syst. Bot.: 127. — Typus: Anacardium L.

1879 — Pistaciaceae Caruel, Nuovo Giorn. Bot. Ital. 11: 22. — Typus: Pistacia L.

1889 — Podoaceae Franch. Pl. Delav. : 145 («Podoonaceae»). — Typus: Dobinea Buchanan (syn.: Podoon Baill.).

1897 — Corynocarpaceae Engl. in Engl. u. Prantl, Nat. Pflanzenfam. Nachtr. [1] zum 2 – 4: 215. — Typus: Corynocarpa J. R. et G. Forster.

1906 — Julianiaceae Hemsl. Journ. Bot. London 44: 379. — Typus: Juliania Schlechtd. non La Llave, nom. illeg. (Amphipterygium Standley).



Систематичне положення родини Anacardiaceae Lindl. за А.Л. Тахтаджяном [14]

1961 — Pistaciaceae Kuprian. Ботан. журн. 46: 813 («Pistaceae»). — *Typus*: Pistacia L.

І.О. Лінчевський дійшов висновку, що назви Terebinthaceae Juss., Podoaceae Franch., Pistaciaceae Kuprian. є незаконними і не повинні використовуватись, а назви — Anacardiaceae Lindl., Spondiaceae Kunth, Pistaciaceae Caruel, Corynocarpaceae Engl., Julianiaceae Hemsl. можуть використовуватись у такому вигляді відповідно до рішень IX Міжнародного ботанічного конгресу.

ISSN 1605-6574. Інтроукація рослин, 2011, № 3

За А.Л. Тахтаджяном [14], родина Anacardiaceae Lindl. належить до відділу Magnoliophyta (Angiospermae), класу Magnoliopsida (Dicotyledones), підкласу Rosidae, надпорядку Rutanae, порядку Rurales. У межах родини Anacardiaceae Lindl. виділено 5 підродин (рисунок).

У родині Anacardiaceae нараховують близько 60 родів і до 600 видів [4, 2, 7, 13], за іншими даними, 150 родів і до 1600 видів [10], а в межах роду *Rhus* L. — близько 150

Таблиця 1. Систематичне положення інтродукованих в Україні видів роду *Rhus* L.

№	Назва	Рід <i>Rhus</i>	Рід Toxicodendron
1.	<i>Rhus typhina</i> L.	[1, 2, 4–6, 8, 10, 13, 15–17, 19]	—
2.	<i>Rhus glabra</i> L.	[1, 2, 5, 6, 16, 17, 19]	—
3.	<i>Rhus coriaria</i> L.	[1, 2, 4, 8, 10, 13, 15, 16]	—
4.	<i>Rhus copallina</i> L.	[1, 2, 5, 6, 16, 17]	—
5.	<i>Rhus chinensis</i> Mill.	[1, 2, 5, 6, 17]	—
6.	<i>Rhus potanini</i> Maxim.	[1, 2, 5, 6, 17]	—
7.	<i>Rhus punjabensis</i> Stewart	[1, 2, 5, 6, 17]	—
8.	<i>Rhus sylvestris</i> Sieb. et Zucc.	[1, 2, 5, 6, 17]	—

Закінчення табл. 1

№	Назва	Рід <i>Rhus</i>	Рід Toxicodendron
9.	<i>Rhus aromatica</i> All.	[1, 2, 5, 6, 17]	—
10.	<i>Rhus trilobata</i> Nutt.	[1, 2, 5, 6, 17]	—
11.	<i>Rhus vernix</i> L.	[2, 6, 17]	[1, 5, 15, 18]
12.	<i>Rhus verniciflua</i> Stokes	[2, 4, 6, 16, 17]	[1, 5, 15, 18, 20]
13.	<i>Rhus toxicodendron</i> L.	[1, 2, 4–6]	[20]
14.	<i>Rhus radicans</i> L.	[2, 17]	[4, 6, 8, 11, 16, 18, 20]
15.	<i>Rhus trichocarpum</i> Miq.	[2, 17]	[1, 5, 15]

Таблиця 2. Номенклатурні назви інтродукованих в Україні видів роду *Rhus* L.

№	Вид	Синонімічні назви	
		латинські	українські
1.	<i>Rhus typhina</i> L.	<i>R. hirta</i> (L.) Sudw., <i>R. typhium</i> Crantz, <i>Datisca hirta</i> L., <i>R. carolinianum</i> Mill., <i>Toxicodendron typhinum</i> (L.) Ktze., <i>Schmaltzia hirta</i> (L.) Small.	Сумах оленерогий, пухнастий, с. коротковолосий, оцтове дерево
2.	<i>Rhus glabra</i> L.	<i>R. canadense</i> Mill., <i>R. elegans</i> Ait., <i>R. cismontana</i> Greene, <i>Toxicodendron glabrum</i> (L.) Ktze., <i>Schmaltzia glabra</i> (L.) Small.	Сумах голий
3.	<i>Rhus coriaria</i> L.	<i>R. sumac</i> Tag.-Tozz., <i>Toxicodendron coriaria</i> (L.) Ktze., <i>Roeta coriariae</i>	Сумах дубильний, с. італійський
4.	<i>Rhus copallina</i> L.	<i>R. pistachifolia</i> Salisb., <i>R. lentiscifolia</i> Stokes, <i>Toxicodendron copallinum</i> (L.) Ktze., <i>Schmaltzia copallina</i> (L.) Small.	Сумах копаловий, с. копалоносний
5.	<i>Rhus chinensis</i> Mill.	<i>R. semialata</i> Murr., <i>R. s. var. osbeckii</i> DC., <i>R. osbeckii</i> Decne., <i>Toxicodendron semialatum</i> Ktze., <i>R. javanica</i> Aus., <i>R. javanica</i> L.	Сумах китайський
6.	<i>Rhus potanini</i> Maxim.	<i>R. sinica</i> Koehne non Diels, <i>R. Henryi</i> Diel.	Сумах Потанінів
7.	<i>Rhus punjabensis</i> Stewart	<i>R. coriarioides</i> Dipp.	Сумах гімалайський
8.	<i>Rhus sylvestris</i> Sieb. et Zucc.	<i>Toxicodendron sylvestre</i> (Sieb. et Zucc.) Ktze.	Сумах лісовий
9.	<i>Rhus aromatica</i> All.	<i>R. canadense</i> Marsh., <i>R. suaveolens</i> Ait., <i>Toxicodendron crenatum</i> Mill., <i>Schmaltzia aromatic</i> (Ait.) Desv.	Сумах запашний
10.	<i>Rhus trilobata</i> Nutt.	<i>R. triphyllum</i> Mill., <i>R. canadense var. trilobata</i> Gray, <i>R. aromatica var. trilobata</i> Gray, <i>Toxicodendron trilobatum</i> (Nutt.) Ktze., <i>Schmaltzia trilobata</i> Small.	Сумах трилопатевиий

Таблиця 3. Відмінні та спільні ознаки родів *Rhus* і *Toxicodendron*

Показник	Спільні ознаки	Відмінні ознаки	
		<i>Rhus</i>	<i>Toxicodendron</i>
Життєва форма Квітки	Невеликі дерева або кущі, однодомні або дводомні Одностатеві або двостатеві, чашолистків і пелюсток по 5; зав'язь 1-гніздна, сидяча на диску, стовпчик 3-роздільний		
Суцвіття	Волоть	На верхівкових або бічних пагонах	На бічних пагонах у пазухах листків
Плід	Кістянка	Дрібна, округла, трохи стиснута, опушена залозистими або простими і залозистими волосками червоного кольору	Досить велика, трохи стиснута, гола або злегка опушена простими волосками
Листки	Опадаючі, чергові, прості, трійчасті або непарнопірчасті		

видів [6, 9, 16, 10]. В Україні інтродуковано 11–13 видів [6, 5, 1]. Близьким до роду *Rhus* є рід *Toxicodendron* Mill., види обох родів нерідко об'єднують (табл. 1).

Складною проблемою є зіставлення та оцінка даних, отриманих з різних джерел.

У 2001 р., за даними М.А. Кохна, 2 види — *Rhus vernix* L. і *Rhus verniciflua* Stores — віднесено до роду *Toxicodendron* і названо відповідно *Toxicodendron vernix* (L.) O. Kuntze та *Toxicodendron verniciflum* (Stokes) Lincz. Згідно з [20] *Rhus toxicodendron* L. належить до роду *Toxicodendron* із номенклатурною назвою *Toxicodendron pubescens* Mill. [20]. Проаналізувавши літературні джерела, ми дійшли висновку, що в Україні інтродуковано 10 видів роду *Rhus* (табл. 2).

У видів родів *Rhus* і *Toxicodendron* багато спільних ознак (табл. 3). Спорідненість організмів не можна встановити лише на основі однієї ознаки або навіть однієї групи ознак, хоча часто окремо взята ознака може бути «таксономічним маркером» [14]. Ми вважаємо, що таким «таксономічним маркером» є наявність отруйних речовин у

представників родів *Toxicodendron* та *Rhus*, про що свідчать їхні назви: термін «*toxicodendron*» походить від гр. сл. *toxicon*, що означає «отрута», та *dendron* — «дерево» [8], термін «*rhus*» перекладається з грецької мови як «дубильне дерево» [19].

Надалі плануємо розглянути питання систематики деревних рослин в інтродукційному аспекті. В інтродукції рослин систематичні ознаки інколи використовують з метою прогнозування адаптаційної здатності рослин.

1. *Дендрофлора України*. Дикорослі й культивовані дерева і кущі. Покритонасінні. Ч. 2. Довідник / [Кохно М.А., Трофименко Н.М., Пархоменко Л.І. та ін.]; за ред. М.А. Кохна, Н.М. Трофименко. — К.: Фітосоціоцентр, 2005. — 716 с.

2. *Деревья и кустарники СССР*. Дикорастущие, культивируемые и перспективные для интродукции / Под ред. С.Я. Соколова. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1951. — Т. 4. — 974 с.

3. *Калініченко О.А.* Декоративна дендрологія: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 2003. — 199 с.

4. *Комарницький Н.А., Кудряшов Л.В., Уранов А.А.* Ботаника (систематика растений). — 7-е изд., перераб. — М.: Просвещение, 1975. — 608 с.

5. *Кохно М.А.* Каталог дендрофлоры Украины. — К.: Фітосоціоцентр, 2001. — 72 с.
6. *Кохно Н.А.* Деревья и кустарники, культивируемые в Украинской ССР (покрытосеменные). — К.: Наук. думка, 1986. — С. 45–49.
7. *Культиасов М.В.* Ботаника. Систематика растений. — М.: Советская наука, 1955. — 632 с.
8. *Луца О.Л.* Систематика вищих рослин. — К.: Рад. шк., 1964. — 323 с.
9. *Нечитайло В.А., Луца О.Л.* Систематика вищих рослин. — К.: Вища шк., 1993. — 317 с.
10. *Нечитайло В.А., Кучерява Л.Ф.* Ботаника. Вищі рослини. — К.: Фітосоціоцентр, 2001. — 432 с.
11. *Никитин А.А., Панкова И.А.* Анатомический атлас полезных и некоторых ядовитых растений. — Л.: Наука, 1982. — 768 с.
12. *Новости систематики высших растений.* — М.: Наука, 1964. — С. 238–242.
13. *Определитель высших растений Украины /* Под ред. Ю.Н. Прокудина. — К.: Наук. думка, 1987. — 548 с.
14. *Тахтаджян А.Л.* Система магнолиофитов. — Л.: Наука, 1987. — 439 с.
15. *Флора СССР /* Под ред. В.Л. Комарова. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949. — Т. 14. — С. 527–537.
16. *Флора УССР /* За ред. М.В. Клокова, О.Д. Вісюліної. — К.: Вид-во АН УРСР, 1955. — Т. 7. — С. 188–192.
17. *Rehder A.* Manual of cultivated trees and shrubs Hardy in North America. — The Macmillan company, 1949. — P. 541–545.
18. *Bisby F.A., Roskov Y.R., Orell T.M., et al.* Species 2000 Catalogue of Life: 2008 Annual checklist. Digital resource at [www.catalogueoflife.org](http://www.catalogueoflife.org). Reading, U. K.
19. *Göritz H.* Laub- und Nadelgehölze für Garten und Landschaft. — Berlin VEB: Deutscher Landwirtschaftsverlag, 1973. — S. 116.
20. *Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M.* Vascular Plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. — K., 1999. — 345 p.

Рекомендував до друку  
П.Є. Булах

Т.Д. Ковальчук

Национальный дендрологический парк  
«Софиевка» НАН Украины,  
Украина, г. Умань

#### СИСТЕМАТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ РОДА RHUS L.

Приведены результаты анализа отечественной и зарубежной литературы относительно номенклатуры и систематики рода *Rhus* L.

T.D. Kovalchuk

National Dendrological Park *Sofiyivka*,  
National Academy of Sciences of Ukraine,  
Ukraine, Uman

#### RHUS L. GENUS TAXONOMY

Native and foreign literary sources are analyzed in order to study nomenclature and systematics of *Rhus* L. genus.